

ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ СУЇЦИДУ

Андрій ПРНЯК

Copyright © 2010

*Вирішити, вартує чи не вартує життя того,
щоб його прожити, – означає відповісти
на фундаментальне запитання філософії
(Альбер Камю)*

Постановка суспільної проблеми. За даними Всесвітньої охорони здоров'я у світі щороку позбавляють себе життя приблизно півмільйона людей, тобто більше 1000 осіб на добу, а кількість спроб накласти на себе руки сягає 10 мільйонів. Відтак смертність у сучасному світі від самогубств більш, аніж утричі перевищує смертність від автомобільних катастроф. Проаналізувавши прояви суїцидів у 43 країнах світу за останні 15–20 років, С. В. Бородін та А. С. Мієлін дійшли висновку, що для більшості з них притаманна тенденція до зростання цього деструктивного соціального явища. Особливо це характерно для економічно розвинених країн із значно переважаючим міським населенням. Відтак науково-технічний прогрес, що поглиблює розподіл праці спричинює у сучасної людини відчуття відчуженості, “гвинтика” у величезній машині цивілізації, котрий позбавлений цінності власного життя. Поряд з урбанізацією та економічними чинниками на рівень суїциду впливають [15] знеособлений характер праці, активні міграційні процеси серед населення, руйнування основ традиційної сім'ї, ранній статевий розвиток підлітків, комунікативно-інформаційні потоки ЗМІ тощо. Однак відомо, що самогубство здійснюється людьми з усіх соціальних класів і суспільств різного рівня розвитку з аналогічною частотою. Зокрема, статистика вказує на те, що Україна посідає одне з провідних місць серед країн світу за рівнем суїцидів [9] (особливо серед молоді). Виявляється, що думка про самогубство не виникала тільки у 1% вітчизняних школярів [15]. Отож з'ясування глибинних спонук суїцидальної поведінки є надзвичайно актуальною соціально-культур-

ною, економіко-демографічною та освітянсько-психологічною проблематикою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Суїцидологія є міждисциплінарною сферою знань і перебуває на стику різних дисциплін, таких як психіатрія, клінічна психологія, психотерапія, соціологія, демографія, етнографія та ін. Як предмет наукового пізнання самогубство досліджувалося плеядою знаних зарубіжних авторів З. Фройдом, К. Абрахамом, Е. Фроммом, К. Юнгом, Е. Еріксоном, К. Меннінгером, Р. Гауппом, В. Зілбургом, Г. Хендіним, О. Феніхелем, Х. Хензелером, Дж. Міллсом, Р. Літманом, Н. Табачником, К. Лінденом, В. Фойєрляйном, М. Фарбером, О. Ненастьєвим і низкою вітчизняних представників глибинної психології, зокрема Н. Каліною, Т. Яценко та ін. У наукових колах донедавна існувала традиція протиставлення соціологічного і психоаналітичного підходів до проблематики суїциду, представники котрих шукали причини і мотиви цього явища відповідно у зовнішньому і внутрішньому аспектах життєдіяльності індивіда. Однак останнім часом простежується цілком закономірна тенденція до об'єднання внутрішніх і зовнішніх детермінант суїциду як прояву деструктивної поведінки людини у сучасному соціумі.

Формулювання цілей статті: здійснити порівняльний аналіз історичних ретроспектив дослідження глибинно-психологічних аспектів суїциду та провести критичний аналіз основних концептів сучасних психологів з даної проблематики, а також за допомогою теоретичного синтезу та узагальнення виокремити базові групи мотивів і причин самогубств, реконструювати теоретичну модель психодина-

міки суїцидальної поведінки й розглянути функцію смерті як артефакту психічної реальності особи.

Сутнісний зміст і виклад основного матеріалу дослідження. Самогубство, тобто свідоме і самостійне позбавлення себе життя, здавна розглядається у філософії, як складний і комплексний прояв буття людини у всій його багатоплановості. Нині воно вивчається у рамках комплексної проблеми суїцидальної поведінки, яка охоплює суїцидальні думки, суїцидальні приготування, суїцидальні спроби і власне акт суїциду.

Основні теоретичні принципи суїцидальної поведінки були закладені в соціології і соціальній психології науковою школою Е. Дюркгейма, а в глибинній психології – школою З. Фрейда. Якщо перша розглядала самогубство як реакцію суб'єкта на його взаємодію із суспільством (провокуючим компонентом суїцидальної поведінки), то друга, навпаки, зосереджувала увагу на інтернальному джерелі цього феномена та внутрішній активності суб'єкта [9].

Роберт Гаупп розмежовує усвідомлені суїцидентом причини вчинку та несвідомі спонукаючі сили. Відтак розводяться свідомі та несвідомі детермінанти суїцидальної дії [17]. Хоча і раніше вчені визнавали особливе місце смерті у людській суб'єктивності, однак лише З. Фрейд надав їй первинне парадигмальне значення онтологічної сили, що лежить в основі психіки [5].

Згідно з *психоаналітичною теорією* З. Фрейда психіка особистості містить три генетично і функціонально різних компоненти – “Ід”, “Его” і “Супер-Его”. Останнє поділяється на дві підсистеми – *совість* та “Его-ідеал”. Перша набувається від досвіду батьківських покарань. Вона пов'язана із “неслухняною поведінкою”, за котру дитина отримує догану. Людська совість містить здатність до критичної самооцінки, наявності моральних заборон і виникнення відчуття провини. “Его-ідеал” формується із того, що батьки схвалюють чи цінують; він спрямовує особу на встановлення для себе високих стандартів. І якщо мета досягнута, то виникає відчуття самоповаги і гордості. Тому “Супер-Его” вважається повністю сформованим, коли *контроль переростає у самоконтроль*, а “Я” віддає перевагу ідеалістичним цілям над реалістичними. Ці обидві інстанції символізують соціально-нормативні компоненти свідомості і самосвідо-

мості. Звідси походить виняткова складність змістово-динамічного положення “Я”, котре витримує натиск і середовища (“принцип реальності”), і несвідомих потягів “Воно” (“принцип задоволення”), і совісті, втіленої у “Супер-Его”. Постійна боротьба зазначених компонентів за умов тієї чи іншої їх невідповідності породжує численні внутрішньоособистісні конфлікти (розлади цілепокладання, неврози, почуття провини, сором, комплекс неповноцінності тощо). Отож психічні явища (переживання), які не узгоджуються з вимогами культури і підлягають витісненню, не зникають безслідно, а продовжують функціонувати у несвідомому, здійснюючи вплив на свідому психіку [4, с. 10, 16].

Будь-яка психічна активність людини (мислення, сприйняття, уява) спричинюється й зумовлюється двома протилежно спрямованими спонуканнями – *потягом до життя і потягом до смерті*. Перший, під назвою *Ерос*, утримує всі сили, котрі слугують меті, передусім, підтримання життєво важливих процесів і розмноження. Енергія сексуальних потягів отримала назву *Лібідо* (лат. *libido* – хотіти) [3; 1, с. 19]. Інші спонукання – *потяги до смерті*, що одержали назву *Танатос*, перебувають у підґрунті усіх виявів жорстокості, агресії, самовбивств і вбивств [8].

Психоаналітична концепція трактує суїцид як наслідок порушення психосексуального розвитку особи. На думку З. Фрейда, потяг до самогубства у підлітків розвивається у зв'язку з *аутоеротизмом*, що задовольняється онаністичними ексцесами, які водночас розглядаються як *принизливий акт*, що загрожує важкими наслідками, і звідси виникають комплекси неповноцінності і потяг до самогубства [7].

На відміну від німецького філософа Артура Шопенгауера (1788–1860), З. Фрейд не обстоював фатальну тезу, що “метою життя є смерть”, а лише стверджував, що смерть, разом із принципом життя під владою Ероса, зберігає діалектичне напруження, і ці дві могутні сили онтологічно неподільні [5].

Однак у дуалістичній моделі потягів засновник психоаналізу визнає смерть як “первинний потяг” і каталізатор психічного життя, доводячи, що всім живим організмам властиве компульсативне прагнення повернутися у початковий неживий стан, із якого вони виникли [4, с. 17]. Вчений розглянув потяг до смерті крізь формат енергетичної доцільності (“З того боку принципу насолоди”, 1920 р.) і побачив у ньому несвідомі тенденції до саморуйнування і повернення в неорганічний стан.

Людина – істота *природна* і *суспільна*, її існування між цими полюсами є вічним конфліктом. У придушенні природних інстинктів Фройд бачив головне джерело неврозів, а нинішню “невдоволеність культурою”, пов’язував з надмірністю заборон, які накладаються суспільними нормами. Та він визнавав, що будь-яка культура побудована на заборонах, причому насильство над природними потягами виявляється трагічною необхідністю, оскільки людство здатне знищити себе у війні [16].

Якщо розглядати суспільство як систему, то чим складнішим воно стає, тим більше у ньому проявляється Танатос і менше залишається Еросу. На індивідуальному рівні – чим вищий рівень розвитку особистості, тим легше вона здатна відмовитися від життя. Тут можна розгледіти загальний філософський закон: чим складнішою є система, тим легше вона руйнується [12]. Таким чином, розвиток кожного суспільства чи людини періодично доходить до своєрідних “бар’єрів” (чергових криз), котрі можуть спричинити самознищення індивіда/суспільства.

Мисленню З. Фрейда був властивий дуалізм, оскільки психічне життя завжди розумілося ним як конфлікт взаємопротидіючих сил, причому не статично, а динамічно. Спочатку деструктивне ваблення спрямоване всередину, проти самої психіки, потім воно переорієнтовується на зовнішній світ і виявляється як *агресивність*. У випадку придушення зовні спрямованої агресивності вона накопичується довкола “Над-Я”, що веде до болісного *почуття провини*, безпричинного страху, неврозів, манії переслідування і, врешті-решт, до самогубств. Поняття провини у психології Фрейда співзвучно з поняттям гріха, здійсненого проти волі свого Над-Я. Однак індивідуальна сила внутрішніх конфліктів визнається регулюючою функцією Я, тобто тим, що саме конкретною особистістю розуміється як недопустиме [13; 16].

В сучасній теорії основний акцент у суїцидному акті робиться на *ролі близької особи*. Зокрема, людина, схильна до депресії, реагує спочатку “хвилею ненависті” на втрату об’єкта (чи на розчарування в ньому). Однак від цієї агресії доводиться відразу ж захищатися, оскільки дана людина не може відмовитися від жаданого об’єкта. Захист здійснюється шляхом регресії до оральних форм переживання з фантазією про поглинання втраченої особи. Тепер, хоча об’єкт і врятований, проте ідентифікований з особистістю суб’єкта. Нена-

висть, відначально націлена на втрачений об’єкт, спрямовується тепер проти об’єкта у Самості, тобто проти власної персони.

Тут депресивний афект проявляється не стільки у ненависті, скільки у почутті провини. У такий спосіб, об’єкт знищується у Самості, а остання спокутує свою провину смертю. Відтак, здійснюючи аутоагресивний учинок, людина вбиває у собі інтровертований об’єкт любові, до якого відчуває амбівалентні почуття, а суїцидальна дія є кінцевим результатом депресивної динаміки [7; 17].

З. Фройд підкреслював, що “меланхолійний механізм” уможливується лише за виконання двох умов – фіксації на оральній стадії та амбівалентності об’єктних взаємин. Саме з другою із них пов’язується *теорія нарцизму*. Засновник психоаналізу погоджується із зауваженням Отто Ранка, який вважав, що протиріччя між “сильною фіксацією на об’єкті любові” і “слабкою міцністю об’єктних взаємин” пояснюється нарцистичним характером вибору об’єкта. У цьому зв’язку Фройд пише: “Людина здається, тому що відчуває ненависть і переслідування з боку Над-Я. Життя для Я ... означає відчувати любов Над-Я ... коли ж перше відчуває себе покинутим усіма силами, які здатні захистити, то дозволяє собі померти”. Пізніше науковці прийшли до висновку, що захист від агресії є чимось вторинним, а нарцистична шкода – первинною [17].

Засновник психоаналізу дотримувався *гідрравлічної моделі психіки*: чим менше агресивність виливається назовні в деструктивних актах, тим сильніший її тиск на психіку індивіда. Оскільки агресивність притаманна людській природі, то ніякими суспільними реформами не можна приборкати насильство. Відбувається вічна боротьба між “інстинктом життя” – *Еросом* і *Танатосом* – “інстинктом смерті” і руйнування. Однак у рамках неофройдизму агресивність пояснюється не біологічними імпульсами, а структурою характеру (див. Е. Фромм “Анатомія людської деструктивності”) [16; 2, с. 41].

З. Фройд також звернув увагу на *парадоксальність сну*, котрий одночасно поєднує у собі регресивні і репаративні процеси, оскільки травмувальні кошмарні сновидіння переживаються не як *реалізація бажань*, а, навпаки, як чистий *заряд тривоги*. В них психіка бореться проти того матеріалу, який включила в себе у момент неочікуваного зіткнення з абсолютним жахом. Крім того, помічено, що відхід до сну асоціюється з бажанням

повернутися у раніше порушений стан спокою, що є виявом потягу до стану відсутності напруження, а можливо – повернення в матку. Надмірна сонливість – один із найбільш помітних симптомів клінічної депресії і бажання померти [5]. Цей кінець сутнісно є поверненням до початку, рекапітуляцією до первинного безтурботного стану.

Прагнення до задоволення – це намагання зменшити психічне напруження, а отже, у своїй крайності, повернутися в абсолютний спокій неорганічного стану [10]. Не дивлячись на те, що кінцевою причиною і завершальною метою потягу є смерть, її відтермінування з допомогою несвідомого вольового акту приносить лише радість. Саме тому “потяг до смерті лежить по ту сторону принципу насолоди”: він не тільки передує прагненню до збереження життя, а й директивно управляє ним як вища організуюча сила. Таким чином інстинктам життя чи Еросу вдається поставити силу смерті на службу власним мінливим еволюційним цілям [5].

Щоб приборкати і переадресувати внутрішню енергію смерті, деструктивний принцип має бути спрямований назовні, де він слугуватиме лібідальному прогресу психіки у її русі-поступі до саморозвитку. Тут сила життя доповнюється своєю деструктивною антитезою, й у конфліктному поєднанні почергово виявляє себе. Відтак згідно з класичною психоаналітичною теорією, щоб зарадити людині, схильній до суїциду, потрібно перш за все допомогти їй адекватно відводити власну агресію [17].

Послідовник школи психоаналізу, американський суїцидолог *Карл Меннінгер* розвинув уявлення З. Фрейда про суїцид. Він вважав, що самогубство є кульмінацією постійного посилення саморуйнівних тенденцій, котрі виникли задовго до критичного акту, а всі суїциди мають у своїй основі три взаємопов'язаних несвідомих причини: 1) помста/ненависть (*бажання вбити*), 2) депресія/безнадійність (*бажання померти*), 3) почуття провини (*бажання бути вбитим*) [14]. Якщо у людини одночасно виникає три описаних бажання, то суїцид стає невідворотною реальністю.

Зазвичай ці причини ускладнюються зовнішніми чинниками, такими як соціальні установки, патерни поведінки у сім'ї, суспільні традиції, і патогенними впливами навколишнього середовища на ще несформовану особистість, тобто фрустраціями потягів і порушеннями розвитку Я. Внаслідок цих нашарувань ускладнюється диференціація між дериватами

потягу до смерті і виявами фрустрованої агресії [7; 17].

В. Зілбург (Zilboorg) піддає сумніву, що вбивство інтерналізованого об'єкта є єдиним типом суїцидальної психодинаміки. Він піднімає питання, чи не може спроба суїциду бути “парадоксальним самоствердженням” (self-assertion) послабленого Я. Він також звертає увагу на те, що суїцидальні дії в суб'єктивному і соціокультурному планах мають архаїчно-ритуалістичні риси і значним чином залежать від традицій у різних народів. Воднораз більш загальним мотивом *Г. Хендін* вважає *відчуття всемогутності* суїцидента, який шляхом самогубства одержує змогу активно впливати на будь-яку ситуацію. Він підкреслює, що самопокарання потенційно вказує на *грандіозність особистісних домагань* [17].

Ця теза перегукується з твердженням *Т. С. Яценко*, що *тенденція до психологічної смерті* (змертвіння через блокування чуттєвої сфери) пов'язана з прагненням досягти сили (бути успішним), яке входить у зміст ідеалізованого “Я”. При цьому суб'єкт нівелює ту інформацію, котра не збігається з його ідеальним образом (індивід може йти на конфлікт, заявляючи, що оточення заздрить і ненавидить його через те, що він неперевершений та ідеальний). Своєю чергою, ці відчуття лише загострюють внутрішню суперечність [6, с. 76–77].

Створена Тамарою Семенівною “модель внутрішньої динаміки психіки” доповнює вертикальну структуру психіки (за З. Фрейдом) лінійними взаємозалежностями, що дає змогу зрозуміти її функціонування в єдності суперечливих спрямувань і дослідити формування тенденції до психологічної смерті [6, с. 74]. Зокрема, авторка констатує, що тенденція до психологічної смерті пов'язана із психологічними захистами, феноменом суб'єктивної зінтегрованості психіки, яка спирається на відступи від реальності, а також з тенденцією до слабкості, котра формується в едиповій ситуації й зумовлює омертвіння лібідних почуттів [6, с. 78].

О. Феніхель (Fenichel) звертає увагу на *завищену самооцінку*, що приховується за самознищенням і проявляється у тому, як депресивна людина третирує своє оточення. Відтак диспозицією депресії науковець вважає надмірну *нарцисичну потребу*. Він стверджує, що тільки у тому випадку, коли внаслідок втрати нарцисичного об'єкта чи осуду з боку Над-Я втрачається відчуття самоповаги, має місце “класична” депресивна динаміка. Отто

Феніхель також розрізняє пасивний (пов'язаний із капітуляцією) і активний (знищення караючої інстанції Над-Я) типи суїциду, за яких людина, котра схильна до самовбивства, використовує для захисту від образ інфантильні компенсаторні механізми.

За Е. Бібрінгом, страх і депресія є базальними реакціями (*basic reactions*) Я. Страх свідчить про загрозу, пов'язану з потягами, і спонукає Я захищатися, а депресія вказує на “нарцисичну загрозу” і спричинює у Я паралізуюче відчуття того, що воно безпомічне перед загрозою. Отож депресія – це первинний емоційний прояв безсилля, котре співмірне масштабам Я-ідеалу, а відтак є *інтрасистемним структурним конфліктом*. У такий спосіб відбувається відмова від теорії депресії як вияву конфлікту агресії і надається перевага теорії структурного конфлікту. Агресія тут постає лише певним нашаруванням. Вторинне звернення агресії проти власної персони спричинює руйнування почуття самоповаги. Первинним же є підпорядкування Самості караючому Над-Я, котре пов'язане з почуттям безпомічності. Що ж стосується суїциду, то Е. Бібрінг, як і О. Феніхель, розводить “Я, яке вбиває само себе” (містить агресію), і “Я, яке дозволяє собі померти” [17].

Зі свого боку, Карл Густав Юнг, розглядаючи проблеми самогубства, вказував на несвідоме прагнення людини до *духовного переродження*, котре може стати важливою причиною смерті від власних рук. Це устремління зумовлене актуалізацією архетипу колективного несвідомого, котре приймає різні форми [див. 7].

Р. Літман і Н. Табачник (Litman, Tabachnick) вбачали у суїцидальній дії *процес адаптації* у ситуаціях, за яких звичні схеми пристосування до нової реальності не спрацьовують. Це приводить до “*психосоціального мораторію*” (поняття Е. Еріксона), тобто до своєрідного перепочинку, що забезпечує явно виражений характер соціального заклик, котрий притаманний будь-якій суїцидальній дії. Теорія психосоціального мораторію відкидає агресивну проблематику. Причиною ж нового пристосування є невдача у реальному житті, котра, поряд з невпевненістю і загрозою ідентичності, стосується нарцисичних проблем [17].

Подальші дослідження суїцидальної поведінки окреслили тенденцію до *об'єднання внутрішніх і зовнішніх її детермінант*. Так, сьогодні достатньо розповсюдженими є *когнітивні теорії суїцидальної поведінки* (Roy F.

Baumeister). Під когнітивним руйнуванням у них розуміється прагнення суб'єкта звільнитися від неприємного переживання власної недосконалості за допомогою психологічних захистів (таких як заперечення, витіснення тощо), спотворення часового простору, відмови від постановки життєвих цілей і конструктивного розв'язання проблем [9].

Не менш відомою є запропонована Морісом Фарбером концепція самогубств, квінтесенцію котрої виголошує така теза: “Частота самогубств у популяції прямо пропорційна кількості індивідів, які відрізняються підвищеною вразливістю, і масштабу позбавлень (заборон), притаманних для цієї популяції”. Ця закономірність постає у вигляді загальної формули:

$$S = f(V, D),$$

де:

S – ймовірність самогубства; f – функція;

V – підвищена вразливість (*vulnerability*);

D – масштаб суспільних позбавлень (*deprivation*).

Вона містить у собі із теорії Е. Дюркгейма соціологічну змінну D, а з теорії психоаналізу – особистісну змінну V. Відтак суїцидальний підсумок буде найбільш ймовірним, коли легко вразлива людина потрапляє в екстремальне становище ($V = \text{maximum}$, $D = \text{maximum}$) [7].

Завершальним у нашому дискурсі є *феноменологічний структурний аналіз* суїцидальної дії, що постулює ідею наддетермінації, постійного змішування мотивів саморуйнування і самозбереження. Зокрема, В. Фойєрляйн (Feuerlein) запропонував тріадичну модель, припускаючи в кожній суїцидній дії наявність тенденцій *заклику*, *аутоагресії* і бажання *цензури* (чи паузи).

Останній тенденції надається особливе значення. Р. Літман і Н. Табачник (Litman, Tabachnick), вслід за Е. Еріксоном, говорять про “психосоціальний мораторій”, В. Бапперт (Bappert) – про “відпочинок”, Е. Шнейдман (Shneidman) – про “перерву”, Ч. Цвінгманн (Zwingmann) – про “стан призупиненого мислення і безтурботності”, Е. Люнгерсхаузен (Lungershausen) – про “тимчасову смерть”.

“Заклик” тлумачиться Е. Штенгелем, з одного боку, як волення про допомогу і пошук контакту, а з іншого – як вияв агресії (помсти чи вимагання). Таким чином, розмежувавши тенденцію до заклик на деструктивний і конструктивний компоненти, модель В. Фойєрляйна співпадає з моделлю К. Ліндена (Linden), який вбачає у кожному суїцидальному

вчинку дві пари протилежних намірів: з одного боку, агресію і аутоагресію, з іншого – заклик і втечу (*див. рис.*).

Рис.

Структура мотивів суїцидальної дії (СД) у модифікації К. Ліндена

Якщо “бажання бути мертвим” спрямоване не на реальні наслідки смерті, а швидше стосується фантазій про захищеність, спокій і мир, то поняттями “прагнення до смерті” і “бажання цензури, сну, паузи, перерви” можна описати схожі тенденції. Те ж саме стосується і тенденцій до втечі, за К. Лінденом. Якщо прийняти його модель як найбільш ґрунтовну на сьогоднішній час, то для типової суїцидальної дії характерна двокопюсна структура мотиву: агресивні і лібідозні прагнення спрямовуються, з одного боку, проти власної персони, а з іншого – на близьких осіб [17].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. У межах свідомого досвіду смерть має багато значень та інтерпретацій, котрі значно відрізняються, а інколи й зовсім протилежні тій логіці негативності, якою пронизана несвідома семіотика [5]. Відтак основний недолік усіх теорій чи концепцій не глибинно-психологічного спрямування полягає у тому, що їх автори роблять висновки на основі аналізу не істинних, а деформованих мотивів суїцидальної дії, оскільки останні зазнають вторинної переробки та є лише кінцевим продуктом психодинамічного процесу.

2. Типовими суїцидальними мотивами, за Хайнцом Хензелером, можуть бути: вбивство

інтерналізованого об’єкта; аутоагресія; спокута, самопокарання; помста, відплата; безглузде зняття агресивного напруження (катарсис); повна влада над ситуацією, активне попередження; фактична реалізація емоційно звершеного факту (тобто “смерті”); повернення у дитинство; пошук контакту, інколи регресивним способом (ризикована гра); воз’єднання з покійником, бажання симбіотичних взаємин, екстаз, самозреченість; покірність, утеча; відновлення, відродження, нове життя [17]. Крім того, до таких мотивів належить надмірна нарцисична потреба, завищена самооцінка та рівень особистісних домагань, деструктивне самоствердження, заклик, ідентифікація з померлою особою, символічне виконання сексуальних бажань, вивільнення потягу до смерті, спричинене розшаруванням потягів при регресії. Відтак суїцидальна поведінка зазвичай зумовлена не одним, а кількома одночасно діючими і взаємодоповнювальними мотивами, що створюють розгорнуту систему мотивації дій і вчинків людини [9]. Зокрема, суїцидальну поведінку слушно тлумачити як наслідок соціально-психологічної дезадаптації особистості, що детермінована впливом *середовищних* (ситуаційних) та *особистісних* (свідомих чи несвідомих) груп факторів. До останніх належать, наприклад, комплекс неповноцінності, шизоїдна акцентуація характеру (за К. Леонгардом) [7] тощо.

3. Людина у соціальному середовищі є саморегулюючою системою, в якій для пристосування та адаптації до зовнішніх змін задіюються свідомі і підсвідомі механізми. Специфічні особистісні риси здебільшого негативно впливають на механізми саморегуляції й спричинюють деструктивні форми її поведінки. До таких рис належать гіпервідповідальність, пригнічуюче почуття провини, відчуття принизливого сорому і надмірна чутливість до засудження з боку навколишніх, що породжує почуття безпорадності [9].

4. Карл-Гарольд Абрахам і Зигмунд Фрейд розробили класичну психоаналітичну теорію суїцидальної поведінки. Остання пояснюється як результат зміни вектора агресивних реакцій (під тиском Над-Я) із зовнішнього напрямку на внутрішній (проти власної особи). Таким чином самогубство як аутоагресивний акт, охоплює одночасно суб’єкта та об’єкта дії, об’єднує ролі вбивці і жертви [11, с. 7; 17; 9]. Зазначені автори надають смерті атрибутивного значення внутрішнього спонукування, що зароджується у психіці і лише пізніше стимулюється зовнішніми чинниками. Під тиском збудовувальних зовнішніх сил, ваблення стає

прагненням чи імпульсом самовідновлення, а його мотивом є повернення у попередній недиференційований стан (тенденція до регресії у початкову простоту) [5].

5. Теоретична модель психодинаміки суїцидальної поведінки є важливою для пояснення й інших феноменів саморуйнівної поведінки, зокрема таких, як різні види адикцій, навмисне робоче перевантаження, наполегливе небажання лікуватися, ризикована їзда на автотранспортних засобах в нетверезому стані, участь у деяких релігійних обрядах, що супроводжуються самокатуванням і жертвами [9; 17], дисоціальна поведінка, зокрема втеча із дому, бродяжництво, а також певних психотичних станів.

6. На протигагу фрейдизму, що ґрунтується на протиставленні усвідомлених мотивів і несвідомих прагнень, сучасна психологія підкреслює зв'язок і взаємопереходи між зовнішніми і внутрішніми чинниками психічного життя особистості, котре значним чином зумовлюється суспільно-історичними умовами її розвитку [9]. Результати порівняльного аналізу історичних ретроспектив становлення проблематики глибинно-психологічних передумов суїциду та основних концептів сучасних психологів указують на те, що у всіх випадках потрібно підсилювати раціональні сторони особи суїцидентів і детально виявляти спільно з пацієнтом глибинні несвідомі механізми його вчинку [15], а також нейтралізувати наявні імпульси потягу до смерті невичерпним потенціалом життєдайної любові.

На завершення можна констатувати, що незважаючи на численні наукові доробки психоаналітиків, усе ж залишаються далеко не однозначними відповіді на низку засадничих запитань: “що ми розуміємо під смертю, або точніше: що ми розуміємо під функцією смерті у психічній реальності, або ще точніше: як смерть організовує наш несвідомий досвід” [5]. Крім того, варто дослідити чи можливе загалом життя без сил заперечення, які ведуть до нових більш високих еволюційних досягнень шляхом руйнування старих. Адже, напевно, саме у цьому і полягає позитивна роль заперечення як артефакту психічної реальності.

1. Гірняк А. Н. Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда / Гірняк А. Н. - Ялта : Редакційно-видавничий відділ КГУ, 2008. – 47 с.

2. Гірняк А. Психоаналіз Зигмунда Фрейда як теорія,

система і соціокультурне явище / Андрій Гірняк // Психологія і суспільство. – 2008. – № 4. – С. 33–44.

3. Григор'єв В. Й. Філософія : [навч. посіб.] / Григор'єв В. Й. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 248 с.

4. Гуменюк О. Є. Проблематика Я у психоаналітичній теорії Зигмунда Фрейда : [лекція] / Оксана Євстахіївна Гуменюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 34 с.

5. Джон Миллс. Размышления о влечении к смерти [Электронный ресурс] / Джон Миллс ; [пер. с англ. Ю. Р. Вагин]. – Торонто : Школа последипломного обучения Адлера, общество современного психоанализа, 2008. – Режим доступа к стат. :

http://thanatos.oedipus.ru/tanatologiya/dzhon_mills_razmyshleniya_o_vlechenii_k_smerti

6. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика : навч. посіб. / [Яценко Т. С., Іваненко Б. Б., Аврамченко С. М. та ін.] ; за ред. Т. С. Яценко. – К. : Вища школа, 2008. – 342 с.

7. Ненастьяев А. Н. Самоубийство как девиантное поведение [Электронный ресурс] / Ненастьяев А. Н. – Режим доступа к стат. :

<http://tzone.kulichki.com/religion/tanatos/suicide.html>

8. Овчаренко В. И. Клиническая психология : словарь [Электронный ресурс] / [под общ. ред. Петровского А. В., Твороговой Н. Д., ред.-сост. Карпенко Л. А.]. - ПЕР СЭ, 2007. – Режим доступа к стат. :

<http://slovari.yandex.ru/dict/psychlex6/article/PS6/ps6-0519.htm>.

9. Проект ВМГО Асоціації молодих медиків України “Життя Є!” [Електронний ресурс] : реалізовано за підтримки Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. - Режим доступу до стат. :

<http://www.life.ammu.org.ua/008>

10. Психоанализ: Культурная практика и терапевтический смысл. Введение в теорию, практику и историю психоанализа : [пособ. для учит.]. – М. : ИНТЕРПРАКС, 1994. – 285 с.

11. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. Степанов О. М.]. - К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

12. Психология и соционика : [Электронный ресурс]. – Режим доступа к стат. :

<http://www.socioforum.ru/topic8778.html>

13. Решетников М. М. Элементарный психоанализ : Восточно-Европейский Институт Психоанализа / Решетников М. М. – СПб. : Питер, 2003. – 354 с.

14. Суицид : [Электронный ресурс]. – Режим доступа к стат. :

<http://love-home.org.ua/suicide/>

15. Суїцид. Причини суїцидальної поведінки в ОВС. Діагностика та профілактика самогубств співробітників ОВС : [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стат. :

<http://ua.textreferat.com/referat-10618-1.html>

16. Фрейд З. Недовольство культурой : [сочинения] / Зигмунд Фрейд. – М. : Мысль, 1990. – 419 с.

17. Хензелер Х. Вклад психоанализа в проблему суицида [Электронный ресурс] // Энциклопедия глубокой психологии : (пер. с нем.) / Хайнц Хензелер. – М., 2001. – Т.2. – С. 88–102. – Режим доступа к журн. :

<http://www.tiphoanaliz.narod.ru/raznoe/henzeler.html>

АНОТАЦІЯ*Гіряк Андрій Несторович.***Глибинно-психологічне підґрунтя суїциду.**

У статті здійснено порівняльний аналіз історичних ретроспектив дослідження глибинно-психологічних аспектів суїциду та проведено критичний аналіз основних концептів сучасних психологів з даної проблематики, а також за допомогою теоретичного синтезу та узагальнення виокремлено базові групи мотивів і причин самогубств. Крім того, реконструйовано теоретичну модель психодинаміки суїцидальної поведінки й розглянуто функцію смерті як артефакту психічної реальності, що у діалектичній єдності з потягом до життя організовує несвідомий досвід людини і каталізує її психічне життя. Автором підтверджена теза, що за певних умов потяг до смерті може переважати й набувати атрибутивного значення внутрішнього спонукання, котре зароджується у психіці суїцидента і лише пізніше стимулюється зовнішніми чинниками.

Ключові слова: глибинна психологія, психоаналіз, Танатос, Ерос, Воно, Я, Над-Я, суїцид, смерть, аутоагресивний акт, дизадаптація, саморегуляція, нарцистична потреба, потяг до регресії, рівень домагань, деструктивне самоствердження, Самість, акцентуації характеру, агресія, депресія, заклик, втеча, психосоціальний мораторій, теорія нарцисизму, теорія структурного конфлікту.

АННОТАЦИЯ*Гирьяк Андрей Несторович.***Глубинно-психологическое основание суицида.**

В статье осуществлен сравнительный анализ исторических ретроспектив исследования глубинно-психологических аспектов суицида и проведен критический анализ основных концептов современных психологов по данной проблематике, а также посредством теоретического синтеза и обобщения выделены базовые группы мотивов и причин самоубийств. Кроме того, реконструирована теоретическая модель психодинамики суицидального поведения и рассмотрена функция смерти как артефакт психической реальности, что в диалектическом единстве с влечением

к жизни организует бессознательный опыт человека и катализирует его психическую жизнь. Автором подтвержден тезис, что при определенных условиях влечение к смерти может преобладать и приобретать атрибутивное значение внутреннего побуждения, которое зарождается в психике суицидента и только позже стимулируется внешними факторами.

Ключевые слова: глубинная психология, психоанализ, Танатос, Эрос, Оно, Я, Сверх-Я, суицид, смерть, аутоагресивный акт, дизадаптация, саморегуляция, нарциссическая потребность, влечение к регрессии, уровень домогательств, деструктивное самоутверждение, Самость, акцентуации характера, агрессия, депрессия, призыв, побег, психосоциальный мораторий, теория нарциссизма, теория структурного конфликта.

SUMMARIES*Girnyak Andriy.***Deep-Psychological Base of Suicide.**

The paper carried out a comparative analysis of historical retrospectives studies ephthpsychologic aspects of suicide and of a critical analysis of the basic concepts of modern psychology on the subject, as well as through theoretical synthesis and synthesis of selected basic groups of motives and causes of suicide. In addition, the reconstructed theoretical model of psychodynamics of suicidal behavior, and consider the function of death as an artifact of psychic reality that, in dialectical unity with an attraction to life organizes unconscious experience of the person and catalyzes its mental life. The author confirmed the thesis that under certain conditions, the death instinct can prevail and get the attribute value of the internal motivations, which originates in the psyche suididenta and only later is stimulated by external factors.

Keywords: depth psychology, psychoanalysis, Thanatos, Eros, Id, Ego, Super-Ego, suicide, death, autoagression act disadaptative, self-regulation, narcissistic needs, desire for regression, the level of harassment, destructive self-affirmation, Self, accentuation nature, aggression, depression, call, escape, psychosocial moratorium, the theory of narcissism, the theory of structural conflict.

Надійшла до редакції 05.02.2010.